

Art. 162 kodeksu postępowania cywilnego – zastosowanie, funkcje i znaczenie w procesie cywilnym

Wprowadzenie

Celem każdego postępowania cywilnego jest konkretyzacja i urzeczywistnienie określonej normy prawa materialnego. Na proces ten składa się ciąg uporządkowanych, sformalizowanych i celowych czynności sądu o wysokiej złożoności. Jak każdy przejaw aktywności ludzkiej, także i działalność sądu w procesie cywilnym, choć zasadniczo jest przecież zgodna z prawem, może być jednak dotknięta różnego rodzaju błędami – także co do zgodności z obowiązującymi przepisami procedury. Mając na uwadze tę okoliczność, ustawodawca powinien tworzyć stosowne warunki do bezwzględnej, możliwie najszybszej eliminacji popełnionych w trakcie postępowania uchybień. Takie rozwiązania mają pozytywny efekt na wielu płaszczyznach: nie tylko porządkują i przyspieszają pracę wymiaru sprawiedliwości, polepszając przy tym jej rezultaty, ale też wpływają na postrzeganie oraz ocenę działalności sądów przez społeczeństwo.

Jedną z instytucji nakierowanych na osiągnięcie wskazanych wyżej celów jest art. 162 k.p.c.¹, który stanowi:

Strony mogą w toku posiedzenia, a jeżeli nie były obecne, na najbliższym posiedzeniu zwrócić uwagę sądu na uchybienie przepisom postępowania, wnosząc o wpisanie zastrzeżenia do protokołu. Stronie, która zastrzeżenia nie zgłosiła, nie przysługuje prawo powoływania się na takie uchybienia w dalszym toku postępowania, chyba że chodzi o przepisy postępowania, których naruszenie sąd powinien wziąć pod rozwagę z urzędu, albo że strona uprawdopodobni, że nie zgłosiła zastrzeżeń bez swojej winy².

1 Dz. U. z 1964 r. nr 43, poz. 296 ze zm.

2 *Ibidem*.

Już pobieżna lektura przepisu pozwala dostrzec znaczącą rolę tego środka ochrony procesowej. Zmusza on strony, aby od razu sygnalizowały sądowi o spostrzeżonych uchybieniach, których ich zdaniem się dopuścił, a przez to do lojalnej postawy wobec sądu. Zapobiega to przewlekłości postępowania i celowemu podnoszeniu zarzutów dopiero w środkach odwoławczych. Jednocześnie przepis chroni stronę, która nie poczyni stosownych zastrzeżeń z powodu nieobecności albo bez własnej winy. Postępowanie cywilne jest zatem przyspieszone, a przy tym podwyższa się jego skuteczność.

Ze względu na doniosłą rolę art. 162 k.p.c. w postępowaniu cywilnym, w niniejszym opracowaniu pragnę omówić przedmiotowy przepis kolejno w płaszczyznach ewolucji unormowań w nim zawartych, zastosowania oraz funkcji, jakie spełnia w postępowaniu cywilnym. Szeroka analiza zagadnienia ma umożliwić dogłębne zrozumienie znaczenia art. 162 k.p.c. dla polskiego procesu cywilnego i sformułowanie wniosków.

Ewolucja instytucji prawnej zawartej w art. 162 kodeksu postępowania cywilnego w polskim postępowaniu cywilnym

Twórcą omawianej instytucji procesowej był ustawodawca francuski, który chciał zapobiec częstej, nielojalnej wobec sądu praktyce profesjonalnych pełnomocników stron. Polegała ona na celowym odwlekaniu zgłaszania sądowi dostrzeżonych uchybień poświadczonych przez ten organ, tak, aby w razie niekorzystnego dla siebie rozstrzygnięcia, zgłosić je w postępowaniu odwoławczym. Nowy środek ochrony procesowej okazał się mechanizmem na tyle udanym, że został następnie recypowany przez prawo procesowe włoskie, niemieckie i austriackie, a z procesu austriackiego trafił do ustawodawstwa polskiego³. W ustawie kodeks postępowania cywilnego z 1930 r⁴. stosowne regulacje zawarł to w art. 179, który otrzymał brzmienie:

Strony mogą w toku posiedzenia wytknąć obrazę przepisów postępowania, żądając wpisania odpowiedniego zastrzeżenia do protokołu. Stronie, która zastrzeżenia nie zgłosiła, nie służy prawo czynienia w tym względzie zarzutów, chyba że pogwałcone zostały istotne przepisy postępowania.

Ustawodawca dążył zatem do usuwania uchybień procesowych sądu zaraz po ich dostrzeżeniu przez strony. Wzorem ustawodawcy francuskiego zamierzał także skończyć z praktyką celowego pomijania tych uchybień sądu przez strony, co miało na celu zapewnienie możliwości wniesienia środków odwoławczych opartych na dostrzeżonych uchy-

3 Szerzej na temat początków tej instytucji: P. Osowy, *Uchybienie procesowe sądu (uwagi na temat aktualności i przydatności art. 162 k.p.c.)*, „Przegląd Sądowy”, nr 7-8, 2005, s. 101.

4 Dz. U. z 1930 nr 83, poz. 651 ze zm., dalej jako d. k.p.c.

bieniach, niepotrzebnie przedłużających postępowanie⁵. Strona, która dostrzegła „obrazę przepisów postępowania” powinna zatem zgłosić stosowne zastrzeżenie do protokołu pod rygorem utraty prawa do powołania się na wytknięte uchybienie w postępowaniu odwoławczym.

Niefortunna redakcja art. 179 d. k.p.c. przyczyniła się do znacznego utrudnienia realizacji celu założonego przez ustawodawcę. Poprzez użycie zwrotu „chyba że pogwałcone zostały istotne przepisy postępowania”, prawodawca znacznie ograniczył stosowanie przepisu w praktyce. Błąd tkwił w stworzeniu możliwości wyłączenia zastosowania tej regulacji w przypadkach, w których występowało naruszenie istotnych przepisów postępowania, podczas gdy nie wskazał w żaden sposób, jakie konkretnie przepisy należy przez to rozumieć. Starania ówczesnej judykatury⁶ i doktryny⁷ nakierowane na wyjaśnienie tego problematycznego zapisu nie przyniosły zadowalających rezultatów. Praktyka polegała na tym, że strona, która (przypadkiem bądź celowo) nie wytknęła uchybienia sądu do protokołu, mogła zawsze oprzeć środek odwoławczy na tym uchybieniu, powołując się na istotność przepisu, którego uchybienie dotyczyło. Próba zapewnienia odpowiedniej elastyczności⁸ przy zastosowaniu art. 179 d. k.p.c. miała zatem negatywne konsekwencje, przyczyniła się bowiem do poważnego obniżenia walorów praktycznych przepisu i nagminnego obchodzenia zawartej w nim prekluzji.

Dokonyjąc nowelizacji k.p.c. w 1950 r.⁹ (zmiany polegały m. in. na zastąpieniu trójinstancyjnego systemu odwoławczego z apelacją i kasacją systemem dwuinstancyjnym z rewizją), ustawodawca postanowił utrzymać w mocy omawianą instytucję – zmieniła się jedynie numeracja przepisu – z art. 179 na art. 173 k.p.c. Na tym etapie, mimo niewątpliwej sposobności usunięcia, nie zmieniono w ogóle jego treści.

Istotne *novum* dla tej instytucji przyniósł dopiero nowy kodeks postępowania cywilnego. W ustawie z 1964 r. omawiana regulacja została zawarta w art. 162. Oprócz drobnej zmiany redakcyjnej – w miejsce słowa „wytknąć” wprowadzono zwrot „zwrócić uwagę” – ustawodawca ustalił wyraźnie zakres prekluzji, m. in. eliminując problematyczny zwrot „istotne przepisy postępowania”. Paradoksalnie, mimo usunięcia tej trudnej frazy, przepis nadal nie mógł być stosowany zgodnie z intencją ustawodawcy. W związku ze

5 B. Bładowski, *Zastrzeżenia stron wnoszone do protokołu rozprawy*, „Nowe Prawo”, nr 3, 1981, s. 62; E. Obara, *Zastrzeżenia wnoszone do protokołu posiedzenia*, „Przegląd Sądowy”, nr 1, 2008, s. 143; P. Osowy, *op. cit.*, s. 102;

6 Szerzej o ówczesnym orzecznictwie dot. istotności przepisów postępowania: K. Weitz, *O znaczeniu zastrzeżeń stron zgłaszanych do protokołu rozprawy na podstawie art. 162 k.p.c.*, „Palestra” nr 1-2, 2006, s. 217-218.

7 Szerzej o rozważaniach doktryny dot. istotności przepisów postępowania: P. Osowy, *ibidem*, s. 102-105.

8 P. Osowy, *op. cit.*, s. 103, gdzie autor wskazuje wprost na niestaranną recepcję przepisu z prawa austriackiego.

9 Dz. U. z 1950 r. nr 38, poz. 349.

znacznymi zmianami w treści przedmiotowej regulacji szybko pojawił się inny problem. Wykrystalizowała się bowiem sprzeczność między normą z art. 162 k.p.c., a rozwiązaniami przyjętymi przez ustawodawcę w art. 368 pkt 5 k.p.c., regulującymi podstawy rewizji¹⁰.

Ustawodawca zastąpił apelację rewizją już przy nowelizacji d. k.p.c. w 1950 r. Rozwiązanie to kontynuowano także w k.p.c. z 1964 r. Oprócz nazwy zasadniczo zmienił się także charakter tego środka zaskarżenia merytorycznych orzeczeń sądowych: zamiast modelu pełnego wprowadzono model ograniczony – art. 368 k.p.c. w pierwotnym, zasadniczym brzmieniu (aż do 1 lipca 1996 r.) wskazywał enumeratywnie przyczyny, z powodu których można było zaskarżyć merytoryczne orzeczenie sądu pierwszej instancji¹¹.

Art. 368 k.p.c. w punkcie 5 (w pierwotnym brzmieniu) wskazywał jako podstawę rewizji „inne uchybienia procesowe, jeżeli mogły one wpłynąć na wynik sprawy”. Umożliwiał tym samym stronom późniejsze powracanie do uchybień procesowych sądu ze względu na zakres kognicji sądu drugiej instancji (dodatkowo sprzyjała temu obowiązująca wówczas zasada prawdy obiektywnej, zgodnie z którą „postępowanie cywilne ma w każdym wypadku doprowadzić do wydania orzeczenia zgodnego z rzeczywistym stanem rzeczy, z faktycznym układem stosunków społecznych będących przedmiotem badania sądu”¹²), czemu z kolei miał zapobiegać art. 162 k.p.c.¹³. Przepis ten znów został w znacznej mierze wyłączony z zastosowania, do tego stopnia, że jego rola stała się wręcz marginalna¹⁴ (zaliczony nawet do rzędu „martwych norm polskiej procedury cywilnej”¹⁵).

Przepis art. 162 k.p.c. od momentu wejścia w życie do dnia dzisiejszego nie został znowelizowany i zmieniony. Paradoksalnie przez kolejną zmianę kontekstu normatywnego, wprowadzoną ustawą z dnia 1 marca 1996 r. o zmianie Kodeksu postępowania cywilnego, rozporządzeń Prezydenta Rzeczypospolitej – Prawo upadłościowe i Prawo o postępowaniu układowym, Kodeksu postępowania administracyjnego, ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych oraz niektórych innych ustaw¹⁶, rola omawianego przepisu zdecydowanie wzrosła¹⁷. Rewizja została zastąpiona apelacją pełną, a ustawodawca położył nacisk także na wzmocnienie zasady kontradyktoryjności oraz pobudzenie aktywności stron. Nowy system skupia się na koncentracji materiału dowodowego

10 P. Osowy, *op. cit.*, s. 101-102 i 116.

11 T. Ereciński, *Apelacja w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2010, s. 46.

12 W. Siedlecki, *Wstęp*, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. Z. Resich, W. Siedlecki 1969, tom I, s. 17.

13 P. Osowy, *op. cit.*, s. 101; K. Kołakowski, komentarz do art. 162 k.p.c., [w:] *Komentarz do kodeksu postępowania cywilnego*, red. K. Kołakowski, s. 820.

14 J. Gudowski, *Komentarz do art. 162 k.p.c.*, [w:] *Komentarz do kodeksu postępowania cywilnego*, red. T. Ereciński, t. I, Warszawa 2007, s. 728.

15 W. Knoppek, *Rozprawa w postępowaniu cywilnym*, „Palestra”, nr 12, 1973, s. 89–90.

16 Dz. U. z 1996 r. nr 43, poz. 189.

17 P. Osowy, *op. cit.*, s. 101; J. Gudowski, *op. cit.*, s. 728.

i zmusza strony do współdziałania z sądem w urzeczywistnianiu sprawnego i szybkiego postępowania cywilnego¹⁸.

W stanie prawnym powstałym z dniem 1 lipca 1996 r. nie ma już przeszkód, aby art. 162 k.p.c. znalazł pełne zastosowanie i w każdym przypadku wypełniał przypisane mu przez ustawodawcę funkcje.

Zakres zastosowania art. 162 k.p.c.

Przedmiotowy przepis zmusza strony postępowania, aby natychmiast informowały sąd rozstrzygający ich sprawę o uchybieniach, które ich zdaniem popełnił. Jeśli zwrócenie uwagi nie przyniesie rezultatu (w postaci usunięcia rzekomej wadliwości), to następuje wpisanie zastrzeżenia do protokołu. Wpis jest dowodem podniesienia przez stronę danej kwestii. W braku stosownego zastrzeżenia strona niejako zrzeka się prawa do późniejszego powoływania się na dane uchybienie sądu (prekluzja). Powyższe kwestie wymagają bardziej szczegółowego omówienia.

Wniosek o wpisanie dostrzeżonego przez stronę uchybienia sądu nie zawsze jest konieczny. Może bowiem zdarzyć się tak, że sąd zgodzi się ze stroną i od razu usunie rzekome uchybienie – zastrzeżenie do protokołu w tej kwestii staje się bezprzedmiotowe, gdyż wadliwość już nie istnieje (przynajmniej z punktu widzenia strony). Potrzeba wnioskowania o wpisanie zastrzeżenia do protokołu pojawia się zatem tylko wtedy, gdy istnieją rozbieżne oceny strony i sądu co do uchybienia albo wtedy, gdy to uchybienie nie może zostać usunięte od razu i wymaga czynności przeprowadzonych także po rozprawie¹⁹. Jeśli strona zgłosi taki wniosek, to powinien on zostać uwzględniony. W razie odmowy strona może z kolei żądać sprostowania lub uzupełnienia protokołu na podstawie art. 160 k.p.c. w terminach tam określonych²⁰. Strony obecne na posiedzeniu sądu powinny zgłosić wniosek od razu, jeszcze na tym posiedzeniu. W razie nieobecności zgłoszenie powinno nastąpić na najbliższym posiedzeniu. Strona niezgłaszająca zastrzeżenia bez swojej winy nie traci prawa do złożenia stosownego wniosku, który w takim przypadku można zgłosić aż do momentu zamknięcia rozprawy w sądzie pierwszej instancji – strona musi jednak jednocześnie uprawdopodobnić brak winy²¹. Strona nie traci jednak prawa do powołania się na takie uchybienie sądu w środku odwoławczym, jeśli bez swojej winy nie była w stanie złożyć stosownego wniosku w trakcie postępowania przed sądem pierwszej instancji (prekluzja w takim przypadku nie obowiązuje).

Przepisy ogólne o przywracaniu terminów zawarte w art. 168-169 k.p.c. nie mają tu zastosowania, ponieważ omawiana instytucja zawiera szczególne uregulowanie ekskul-

18 E. Obara, *op. cit.*, s. 144.

19 E. Obara, *op. cit.*, s. 147; P. Osowy, *op. cit.*, s. 109.

20 B. Bładowski, *op. cit.*, s. 64,

21 E. Obara, *op. cit.*, s. 149.

pacji, a przywrócenie terminu na zasadach ogólnych jest niedopuszczalne w wypadkach, w których usunięcie ujemnych skutków niedotrzymania terminu może być osiągnięte na innej drodze, w prostszy sposób²².

Jeśli strona nie podniesienie zarzutu oznacza to zazwyczaj, że nie dostrzegła uchybienia, bądź nie odczuła w związku z nim ujemnych skutków. Uchybienie takie doznaje tym samym sanacji, a czynność sądu jest traktowana jako od początku wolna od wad²³. Przez pojęcie „strona” należy tu rozumieć również interwenientów²⁴.

W orzecznictwie i doktrynie zgodnie przyjmuje się, że skutkiem braku stosownego zarzutu co do uchybienia sądu i zastrzeżenia w protokole jest bezpowrotna utrata tego zarzutu w dalszym toku postępowania (dotyczy to więc postępowań zażaleniowego, apelacyjnego i kasacyjnego)²⁵. Nie dotyczy to jednak sytuacji, w których sąd powinien wziąć dane naruszenie pod uwagę z urzędu²⁶. Do tej grupy uchybień należą wadliwości powodujące nieważność postępowania (art. 379 i 1099 k.p.c.) oraz nie wywołujące tego skutku nieprawidłowości wskazane w art. 202 k.p.c.²⁷. Takie rozwiązanie ma zapobiec sanowaniu najcięższych uchybień sądu za pomocą prekluzji z art. 162 k.p.c., co miałyby poważne konsekwencje dla prawidłowości działania wymiaru sprawiedliwości – postępowanie mogłoby się toczyć mimo istnienia przesłanek jego nieważności.

Sporna jest natomiast kwestia treści zastrzeżenia wpisanego do protokołu. Brakuje mianowicie zgody co do tego, czy w zarzucie strona powinna precyzyjnie oznaczyć uchybienie wskazując na naruszone przepisy. W tej kwestii zarysowały się dwa odmienne stanowiska. Pierwsze z nich, reprezentowane przez Bogdana Bładowskiego²⁸ i Marię Jędrzejewską²⁹ jest bardzo rygorystyczne. Według tego poglądu, strona jest zawsze zobowiązana do wskazania konkretnych przepisów postępowania, których naruszenia dopuścił się sąd. Podobne stanowisko przyjął Knoppek³⁰. Bardziej zrównoważone zdanie na ten temat, zakładające – co wydaje się słuszne – że należy wymagać wskazania w zastrzeżeniu konkretnych naruszonych przez sąd przepisów jedynie od pełnomocników

22 B. Bładowski, *op. cit.*, s. 65-66, pogląd ten powtarza E. Obara, *op. cit.*, s. 149.

23 K. Kołakowski, *op. cit.*, s. 820; wyrok SN, sygn. akt, I PKN 580/00.

24 A. Zieliński, *Komentarz do art. 162 k.p.c.*, [w:] *Komentarz do kodeksu postępowania cywilnego*, red. A. Zieliński, 2010, s. 302.

25 Jak trafnie zauważa Osowy, (*op. cit.*, s. 115): „chodzi tu oczywiście nie o zrzeczenie się «przestrzegania przepisów», bo ich przestrzegania nigdy (naprzód) nie można się zrzec (mimo ewentualnego zrzeczenia się sąd i tak byłby obowiązany do ich przestrzegania), ale o zrzeczenie się uwzględniania albo dochodzenia uchybienia przepisom, które właśnie nastąpiło”.

26 J. Gudowski, *op. cit.*, s. 728, K. Knoppek, *Glosa do wyroku SN III CK 90/04*, „Orzecznictwo Sądów Polskich”, nr 6, 2006 r., poz. 69, s. 323.

27 E. Obara, *op. cit.*, s. 148-149.

28 B. Bładowski, *op. cit.*, s.

29 M. Jędrzejewska, *Komentarz do art. 162*, [w:] *Komentarz do kodeksu postępowania cywilnego*, red. T. Ereciński, t. I, s. 323.

30 K. Knoppek, *op. cit.*, s. 324.

profesjonalnych, a od stron nie będących profesjonalistami tylko w miarę możliwości, wyrazili m. in. Piotr Osowy, Ewelina Obara, Kołakowski i Jacek Gudowski³¹. Tego typu wymogi skierowane do osób nie będących profesjonalistami i bez stosownej pomocy są zwyczajnie niemożliwe do spełnienia, a wręcz krzywdzące. Sąd powinien pouczyć strony działające bez profesjonalnej pomocy o treści art. 162 k.p.c., a następnie egzekwować ten przepis w miarę możliwości intelektualnych stron, zmuszając je tym samym do zachowania czujności i staranności w możliwym dla nich zakresie. Egzekwowanie art. 162 k.p.c. w takich przypadkach nadal będzie zapewne trudne (czasami niemożliwe), ale stosowne pouczenie o groźbie prekluzji powinno mobilizować strony do zwiększonego wysiłku i lojalnej współpracy z sądem oraz pobudzać ich aktywność oraz czujność.

Kolejną istotną kwestią jest rozróżnienie, które uchybienia sądu mogą zostać objęte prekluzją z art. 162 k.p.c., a zatem powinny zostać przez strony wskazane sądowi z żądaniem zmiany, bądź (w razie odmowy) wpisu do protokołu. W tej kwestii szczegółowo wypowiedział się SN w uchwale z dnia 27 października 2005 r.³². Co do zasady strony powinny zwracać uwagę sądu na wszelkie uchybienia, które w przyszłości mogłyby się stać podstawą skutecznego zarzutu apelacyjnego. Jest to związane wprost z rolą art. 162 k.p.c. polegającą na umożliwieniu natychmiastowego usuwania dostrzeżonych wadliwości postępowania, a przez to zapewnienia mu prawidłowego przebiegu. SN uznał również, że przepis znajdzie zastosowanie także wobec wydawanych przez sąd w trakcie postępowania postanowień. Następnie podzielił postanowienia, które potencjalnie mogłyby zostać objęte zakresem zastosowania art. 162 k.p.c. na trzy grupy. Pierwsza grupa obejmuje postanowienia zaskarżalne zażaleniem, w drugiej umieszczono takie, które nie podlegają odrębnemu zaskarżeniu zażaleniem, ale wiążą sąd, który je wydał (art. 359 k.p.c.), a do trzeciej zaliczono takie postanowienia niezaskarżalne i niewiążące sądu. Mogą zatem być zmienione stosownie do okoliczności. W uchwale wyjaśniono, że nie można objąć rygiorem z art. 162 k.p.c. postanowień należących do pierwszej i drugiej grupy. Pierwsza grupa posiada bowiem swój własny, odrębny tryb zaskarżania, druga grupa natomiast została wyłączona ze względu na fakt związania sądu własnym postanowieniem – w danych okolicznościach i tak nie mogłoby ono zostać zmienione³³. Biorąc pod uwagę trzecią grupę postanowień podkreśla się, że skoro są to postanowienia niezaskarżalne i niewiążące sądu, to związany z nimi błąd można od razu naprawić. Z kolei omawiana w opracowaniu instytucja pozwala na szybką i sprawną likwidację po-

31 Kolejno: P. Osowy, *op. cit.*, s. 115; E. Obara, *op. cit.*, s. 148; K. Kołakowski, *op. cit.*, s. 821; J. Gudowski, *op. cit.*, s. 731,

32 Uchwała SN, sygn. akt III CZP 55/05. Można chyba bez większej przesady powiedzieć, że uchwała ta stanowi kanon w kwestiach wykładni i zastosowania art. 162 k.p.c. w obecnym kontekście normatywnym.

33 Postanowienia z drugiej grupy mogą być jednak zaskarżone w apelacji nawet, jeśli strona wcześniej nie zwróciła uwagi na popełnione przy wydawaniu tych postanowień uchybienia w trybie art. 162 k.p.c. – tak uchwała SN, sygn. akt III CZP 50/08.

wstałych uchybień, zapobiegając przeciąganiu procesu do postępowania odwoławczego. Zastosowanie instytucji wyrażonej w art. 162 k.p.c. do tej grupy postanowień wydaje się zatem w pełni uzasadnione. Powyższa wykładnia dokonana przez SN jest zasadniczo w pełni aprobowana w doktrynie³⁴.

Karol Weitz zwrócił również uwagę na okoliczność, gdzie taka interpretacja art. 162 k.p.c. pozwala ponadto zharmonizować pełnione przezeń funkcję m. in. z przepisami dotyczącymi zażaleń (art. 394 i nast. k.p.c.) oraz z przepisem art. 380 k.p.c., który znajduje zastosowanie w postępowaniu apelacyjnym. Zgodnie z tym przepisem „sąd drugiej instancji na wniosek strony rozpoznaje również te postanowienia sądu pierwszej instancji, które nie podlegały zaskarżeniu w drodze zażalenia, a miały wpływ rozstrzygnięcie sprawy”³⁵. Regulacja ta pozwala na zaskarżanie postanowień, które mogły mieć wpływ na wynik sprawy, a na które nie można było wpłynąć przez wniesienie zażalenia, aczkolwiek nie jest to samoistny środek odwoławczy (można go wykorzystać jedynie razem z wniesieniem apelacji, zwalczając orzeczenie oparte na zaskarżanym postanowieniu)³⁶. Na podstawie przedstawionych wyżej rozważań można mówić o uzupełniającym się, spójnym systemie zaskarżania wszystkich grup postanowień wpadkowych sądu pierwszej instancji, wyróżnionych przez SN, jeśli przy ich wydawaniu doszło do uchybień. Pierwsza grupa jest zaskarżana zażaleniem, druga może być zaskarżona na mocy art. 380 k.p.c.³⁷, na trzecią można zwrócić uwagę sądu stosując art. 162 k.p.c., przy czym zgłoszenie takiego zastrzeżenia jest warunkiem koniecznym dla dalszego opierania się na takim uchybieniu sądu w środku odwoławczym (oczywiście tylko w razie nieuwzględnienia zastrzeżeń stron w postępowaniu w pierwszej instancji) także na mocy art. 380 k.p.c.

Sąd nie musi reagować na wniosek strony inaczej, niż uwzględnieniem uwagi co do uchybienia albo wpisaniem zastrzeżenia do protokołu. W szczególności zbędne są dodatkowe postanowienia w tym przedmiocie³⁸. W razie nieuwzględnienia wniosku, strona, która zgłosiła zastrzeżenie do protokołu, może podnieść dane uchybienie jako zarzut w środku odwoławczym, pozostawiając rozstrzygnięcie sądowi wyższej instancji³⁹.

Należy podkreślić, że dla zastosowania prekluzji z art. 162 k.p.c., warunkiem koniecznym jest zakomunikowanie stronom podjęcia czynności przez wydanie zarządzenia bądź postanowienia. Nie może dojść przecież do paradoksalnej sytuacji, w której strona zo-

34 K. Weitz, *op. cit.*, s. 222-223 oraz wymienionych tam autorów.

35 T. Ereciński, *op. cit.*, s. 150.

36 *Ibidem*, s. 152.

37 Należy jednak uprawdopodobnić możliwy wpływ takiego postanowienia na wynik sprawy, *cf.* T. Erecińskiego, *op. cit.*, s. 151-154.

38 Kwestia bezsporna w doktrynie, tak m. in. B. Bładowski, *op. cit.*, s. 64.

39 Wpis zastrzeżenia do protokołu ma zatem nie tylko znaczenie dowodowe, ale także kontrolne, ponieważ sąd wyższej instancji, rozpatrując środek odwoławczy, będzie się opierał w znacznej mierze na protokole.

staje pozbawiona możliwości powołania się na uchybienie, skoro w ogóle nie wiedziała o czynności sądu. Żądanie poczynienia przez stronę stosownych zastrzeżeń byłoby w takim przypadku żądaniem niemożliwego, a prekluzja zostałaby zwrócona przeciwko stronie, która nie miała sposobności jej zapobiec⁴⁰.

Podobnie w wyroku z dnia 24 września 2009 r.⁴¹. SN zajął stanowisko, że strona nie traci prawa do powoływania się na uchybienie sądu polegające na pominięciu wniosku o przeprowadzenie dowodu, jeżeli nie zostało wydane postanowienie oddalające ten wniosek. Nie dochodzi bowiem do ogłoszenia stanowiska sądu, które mogłoby zostać przez stronę zweryfikowane, a następnie na żądanie strony poddane stosownej kontroli, prowadzącej do zmiany stanowiska sądu albo wpisania zastrzeżenia do protokołu. Zmuszałoby to strony do czynienia wyprzedzających uwag i zastrzeżeń na nie popełnione jeszcze uchybienia.

Omawiana instytucja znajduje pełne zastosowanie przed sądem pierwszej instancji. W doktrynie nie ma zgody co do zastosowania przepisu w postępowaniu przed sądem odwoławczym. Przeciwno możliwości stosowania art. 162 k.p.c. w postępowaniu przed sądem drugiej instancji wypowiedzieli się Bładowski i Osowy. Autorzy wskazują, że przeciwko zastosowaniu przepisu w postępowaniu odwoławczym przemawia zakres prekluzji przepisu. Za koniecznością stosowania przepisu także w postępowaniu odwoławczym opowiadają się Obara i Andrzej Zieliński⁴², którzy podnoszą, że art. 162 k.p.c. może być stosowany także w postępowaniu odwoławczym, gdyż nie ma żadnego przepisu wyłączającego w nim zastosowanie tej regulacji. Zastosowanie art. 162 k.p.c. w postępowaniu apelacyjnym jest zasadne także zdaniem Knopka⁴³.

Bezsporna jest natomiast kwestia zastosowania art. 162 k.p.c. także w postępowaniach odrębnych i w postępowaniu nieprocesowym, do czego upoważnia art. 13 par. 2 k.p.c.

Również bezspornie dopuszcza się stosowanie rygoru prekluzji z art. 162 k.p.c. w drodze analogii do art. 239 k.p.c., przewidującego możliwość zwrócenia uwagi sądowi na uchybienia, które popełnił sędzia wyznaczony i sąd wezwany. Jest to rozumowanie uzasadnione, ponieważ oba przepisy mają tę samą *ratio legis*, spełniają więc analogiczne funkcje⁴⁴. Podobne unormowanie występuje także w art. 315 k.p.c., ale tutaj ustawa nie wskazuje żadnego ograniczenia terminem.

Weitz i Knoppek⁴⁵ słusznie podkreślają znaczną wagę prekluzji z omawianej instytucji – opieszała bądź nieostrożna strona traci bowiem możliwość powoływania się na każdy rodzaj uchybienia, chociażby miało ono wpływ na wynik sprawy.

40 Wyrok SN, sygn. akt II CSK 286/09.

41 Wyrok SN, sygn. akt IV CSK 185/09.

42 Kolejno: B. Bładowski, *op. cit.*, s. 63; P. Osowy, *op. cit.*, s. 107, gdzie autor powołuje się także na zdanie T. Erecińskiego; E. Obara, *op. cit.*, s. 144; A. Zieliński, *op. cit.*, s. 303.

43 K. Knoppek, *op. cit.*, s. 323.

44 M. in.: E. Obara, *ibidem*, s. 149-150; J. Gudowski, *op. cit.*, s. 728.

45 K. Weitz, *op. cit.*, s. 223, K. Knoppek, *op. cit.*, s. 323.

Na koniec rozważań o zastosowaniu przepisu można, tytułem przykładu, wymienić następujące uchybienia sądu, które wymagają zwrócenia na nie uwagi przez strony: niedopuszczenie przez sąd dowodu zgłoszonego przez stronę⁴⁶, nie doręczenie lub spóźnione doręczenie odpisu pozwu, skierowanie pisma procesowego do pełnomocnika reprezentującego Skarb Państwa zamiast doręczenia go zgodnie z art. 133 par. 2 *in fine* k.p.c., nie pouczenie stron zgodnie z przepisami k.p.c., a więc naruszenie art. 5 i 212 k.p.c., przesłuchanie przedstawiciela ustawowego strony w charakterze świadka, wydanie orzeczenia na podstawie materiału dowodowego zebranego w uprzednim nieważnym postępowaniu, nie wykazanie przymiotu spadkobiercy przy podmiotowej zmianie stron⁴⁷.

Rola art. 162 k.p.c. w postępowaniu cywilnym

Art. 162 k.p.c. wyraża takie zasady prawa cywilnego procesowego jak zasada współdziałania podmiotów postępowania, koncentracji materiału dowodowego, ekonomii procesowej i formalizmu procesowego⁴⁸. Pełni on wiele istotnych funkcji, zmierzających do zapewnienia sprawności, prawidłowości, szybkości i uporządkowania toczącego się postępowania cywilnego⁴⁹. Instytucja ta wzmacnia także lojalność stron wobec sądu i kontradiktoryjność postępowania, pobudza aktywność stron oraz sprzyja zasadzie koncentracji materiału dowodowego⁵⁰.

Przepis zmusza strony do wzmózonej aktywności. Wymaga bowiem od nich, aby wspierały sąd w przeprowadzeniu prawidłowego procesu poprzez zgłaszanie dostrzeżonych uchybień, co pozwala na natychmiastowe usunięcie wadliwości postępowania. Zapobiega się tym samym zbędnemu angażowaniu sądu odwoławczego w naprawę błędów, które można na bieżąco niwelować, co znacznie przyspiesza postępowanie i porządkuje je. Profesjonalni pełnomocnicy powinni traktować korzystanie z tego narzędzia jako swój obowiązek⁵¹.

Z kolei poprzez zapobieganie zbędnemu zaskarżaniu orzeczeń art. 162 k.p.c. bez wątpienia przyczynia się także do ich stabilności⁵².

Cele te spełniane są także w postępowaniu odwoławczym, bowiem sąd ten poprzez

46 Na temat zastosowania art. 162 k.p.c. wobec postanowień dowodowych v. bardzo ciekawe opracowanie A. Jarochoy, *Czy oddalenie wniosku dowodowego stanowi uchybienie przepisom postępowania uzasadniające żądanie wpisania zastrzeżenia do protokołu na podstawie art. 162 k.p.c.?*, „Polski Proces Cywilny”, nr 2, 2011 r., s. 99.

47 Przykłady wymienione za P. Osowym, *op. cit.*, s. 108-109.

48 P. Osowy, *ibidem*, s. 108.

49 Uchwała SN, sygn. akt III CZP 55/05.

50 J. Gudowski, *op. cit.*, s. 728.

51 B. Bładowski, *op. cit.*, s. 66.

52 *Ibidem*, s. 66.

wgląd do protokołu i rozważenie podniesionego zarzutu może sprawniej i łatwiej ocenić, czy w istocie doszło do uchybienia. Protokół sądowy staje się przecież z chwilą podpisania przez przewodniczącego i protokolanta dokumentem urzędowym, który jest dowodem tego, co zostało w nim zaświadczone. Obara twierdzi wręcz, że „w konsekwencji można przyjąć, że zgłoszenie zastrzeżenia do protokołu posiedzenia stanowi najlepszy środek umożliwiający sądowi wyższej instancji stwierdzenie, czy zachowane zostały formalności procesowe”⁵³.

Ponadto, kierując w stronę niesumiennych stron ostrze prekluzji, art. 162 k.p.c. nie pozwala na celowe odwlekanie podniesienia stosownych uwag wobec sądu do postępowania odwoławczego, na wypadek niekorzystnego orzeczenia merytorycznego w sądzie pierwszej instancji. Spełnione są zatem także funkcje zapobiegawcza i represyjna⁵⁴. Słusznie bowiem ustawodawca dyscyplinuje strony i sankcjonuje przy tym ich nielojalne wobec pozostałych uczestników procesu i sądu zachowanie. Tym samym zapobiega się przecież wydłużaniu procesu i niewłaściwym praktykom w postępowaniu.

Zdaniem Osowego, art. 162 k.p.c. spełnia w systemie procesu cywilnego podwójną rolę – profilaktyczną, ponieważ zmierza do zwrócenia uwagi sądu na zasze nieprawidłowości i umożliwia ich natychmiastową naprawę, oraz ustalającą, gdyż pozwala na stwierdzenie powstałych wadliwości. Ma przy tym zapobiegać potrzebie wdrażania dodatkowych dochodzeń, np. w celu uzupełniania lub prostowania protokołu⁵⁵. Podobny pogląd został również wyrażony przez Obarę⁵⁶. Dodatkowo podkreśla ona, że rolą przepisu jest naprawianie uchybień wskazanych przez stronę tak, aby nie prowadziły do niepożądanych skutków, jak np. nieważność postępowania.

Art. 162 k.p.c. stanowi więc ważne i skuteczne narzędzie służące urzeczywistnieniu prawidłowego i sprawnego przebiegu każdego postępowania cywilnego. Dla odegrania swojej roli potrzebuje jednak stałego miejsca w praktyce sądowej.

Podsumowanie

Nie ulega wątpliwości, że każde uchybienie przepisom postępowania przez sąd może bezpośrednio – a także pośrednio – wpłynąć na wykonanie jego podstawowego obowiązku: konkretyzacji i realizacji określonej normy prawa materialnego. Wielokrotnie nieuchronną konsekwencją takich uchybień jest ponadto cały ciąg nieprawidłowości – dalszych uchybień wynikających z pierwotnego. Niezbędne jest zatem istnienie stosownych narzędzi służących możliwie szybkiemu usuwaniu wszelkich wadliwości dotyczących postępowania.

53 E. Obara, *op. cit.*, s. 147.

54 P. Osowy, *op. cit.*, s. 101.

55 *Ibidem*, s. 117.

56 E. Obara, *op. cit.*, s. 150.

Taką instytucją jest z pewnością art. 162 k.p.c. Ma ona długą historię w naszym prawie. Omawiany środek ochrony procesowej nie zawsze mógł znaleźć pełne zastosowanie – dopiero ostatnia zmiana kontekstu normatywnego zapewniła mu „nowe życie”. W judykaturze i doktrynie podkreśla się rosnące zainteresowanie tym przepisem i coraz większy wpływ tej regulacji na praktykę⁵⁷. Podkreśla się również doniosłą rolę, jaką pełni w procesie.

Nadal jednak nie wykorzystuje się w pełni potencjału zawartego w art. 162 k.p.c. Strony, szczególnie profesjonalści, często czynią swoistą koncesję na rzecz sądu, wielokrotnie przymykając oczy na uchybienia tego organu w postępowaniu. Z kolei sądy odwoławcze pobłażliwie traktują zgłaszane zarzuty, a w przypadku niezgłoszenia stosownych uwag w trakcie procesu przed sądem pierwszej instancji, na wyrost usprawiedliwiają braki zastrzeżeń w protokole⁵⁸. Ponadto zwrócenie uwagi sądu na uchybienie w trybie art. 162 k.p.c. jest często traktowane jako nietakt⁵⁹ – zupełnie bezzasadnie.

W ostatnim czasie ustawodawca bez wątpienia przywiązuje znacznie większą uwagę do właściwego funkcjonowania oraz wyważenia zasady kontrydiktoryjności i odpowiedniego pobudzania aktywności stron, czego wyrazem jest chociażby ostatnia duża nowelizacja k.p.c.⁶⁰, mocą której wiele norm związanych z prekluzją (np. art. 47912 par. 2, art. 47914 par. 2, art. 495 par. 3, art. 5055 k.p.c.) zostało „przeniesionych” i zmodyfikowanych – są teraz ogólnie wyrażone w przepisach art. 207 i art. 217 k.p.c.⁶¹. Jednocześnie znowelizowano art. 212 k.p.c., co miało z kolei na celu pewne złagodzenie reguł funkcjonowania omawianej zasady. Zmiany te mogą mieć również pozytywny wpływ na stosowanie w praktyce art. 162 k.p.c., ze względu na wspólny w tym zakresie cel przedstawionej instytucji i dokonywanych przez ustawodawcę zmian. Ewolucja kontekstu normatywnego może się zatem po raz kolejny przyczynić do wzmocnienia pozycji art. 162 k.p.c. w polskim procesie cywilnym.

Do wzmocnienia stosowania tego przepisu mogą się także przyczynić sądy – w pierwszej instancji poprzez obiektywne podejście do zgłaszanych uwag i rzetelne zapisywanie ewentualnych zastrzeżeń, w drugiej instancji poprzez konsekwentne egzekwowanie skutków prekluzji przewidzianych przez art. 162 k.p.c.⁶². Niezbędne w tej kwestii jest także poważne traktowanie omawianej instytucji przez profesjonalnych pełnomocników.

57 Uchwała SN, sygn. akt III CZP 55/05; J. Gudowski, *op. cit.*, s. 728; K. Kołakowski, *op. cit.*, s. 820.

58 P. Osowy, *op. cit.*, s. 109.

59 E. Obara, *op. cit.*, s. 150-151.

60 Dz. U. nr 233, poz. 1381.

61 J. Gudowski, *op. cit.*, s. 728.

62 E. Obara, *op. cit.*, s. 151.

**Article 162 of the Polish Civil Procedure Code – application,
functions and its role in the civil process**

The paper aims to analyse article 162 of the Polish Civil Procedure Code. Pursuant to the article mentioned, parties are not only allowed but also obliged to notify the court of all procedural errors it has made. The purpose of this legal institution is to hasten and organize civil procedure. This paper illustrates the history of subject regulation. Subsequently, it focuses on the application and role of article 162 of the Polish Civil Procedure Code in current civil procedure. After analysing those matters, the conclusion is presented that the regulation provided by article 162 is inappropriate to the correct shaping of current civil procedure. The instant removal of all procedural errors that the court makes is essential to appropriate procedure in many ways.

KEYWORDS: civil procedure, article 162 of the Polish Civil Procedure Code, procedural errors

